

מספר החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות והוראת

ג ל י ו ט ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושמונה

בראשית (תשכ"ט)

ד' י"ז - ה' ה'

הערות: לפרשת למך ולשירי עיין גליון בראשית תשי"י
לפרשת בני האלוהים (ו' א' - ח' ה') עיין גליון בראשית תשי"א.

א. שאלות סבבה:

קאסוטו (בספרו "מאדם עד נח") מחלק את פרשת "קין והבל" (ד' א' - ד' כ"ו) לשש מסקאות ואת הפרשת הבאה (ה' א' - ו' ח') "ספה תולדות אדם" לשש יעצויות:

ה' א' - ל"ב
ו' א' - ד'
ז' ח' - ת'

למסקה אחרונה בפרשת "קין והבל" הוא מעיר: (במהדורה רביעית עמ' 127)
כלל גדול בתורה דורש שיבוא בחתימת הספור מעין הפתיחה... ועוד כלל אחר דורש
שיסתיימו הספורים בכי טוב.

1. הסבר במה יש בסיומי שתי הפרשיות פרשת "קין והבל" ופרשת "ספר תולדות אדם" מעין הפתיחה.
2. מהו חסיון ב"כי טוב" בכל אחת משתי הפרשיות הנ"ל?
3. לפי דעתו יש גם הקבלה בין סיום פרשת קין והבל לבין סיום הפרשת הבאה אחריה.
מתי ההקבלה?
4. קאסוטו חולק על רב חוקרי המקרא הסבורים - בגנזו למחלקי החומש לסדרות - שהפסוקים ו' ה' - ח' ה' שייכים לפרשת הסבול ולא לפרשת "ספר תולדות אדם".
מה יכולים להיות הנימוקים לחלוקה דלעיל (משחלק קאסוטו)?

ב. ליחס בין שתי הגניזות של גנזי קין (ד' י"א - י"ב) הגניזת אלוהים ועל בני אדם סגור שח (ה' א' - ל"ב) אומר קאסוטו (עמ' 187):

שתי המשפחות המתפתחות זו בצד זו התפתחות מקבילה סבחינה סטוייסת
בבדלות זו מזו סבחינה אחרת, בעלת חשיבות סרובה:
באצטיו של קין... לא יכלו לפתח בתוך חוגם אלא את התרבות החמרית,
שאינה מטמקת לשמש תריס בפני הפורענות, והואיל וכן, נספר כלם במי
הסבול.

ואלו באצטיו של שח עבדו בירושם (לא כולם אמנם, אבל יחידי סגולה לגבם)
אח דעה ח'... וחגז דעה ח' נחסידות חסודיות החלדיות נח, סגולות ל
לבן אדם אותה חברה, שכל תרבות חסודית אינה יכולה להביא: חז
שגורסת לנח... לחיושע עם כל משפחתו סמי הסבול.

חוכח את כל דבריו (הו את התקבלה בין שלשלות הדורות של עתי
המשפחות וחז את השוגי שביניהן) מדברי הכתוב!

ג. ד' כ"ו אז הוחל לקרא בשם ה'.

בראשית רבת כ"ג (ז') "אז הוחל לקרא בשם ה'" אמר ר' סימון: בשלשה מקושרות באמר
בלשון חזה לשון סרדי: (בר' ד' כ"ו) "אז הוחל לקרא בשם ה'", (ו' א') "ויהי כי
החל האדם", (י' ח') "הוא החל להיות גבור בארץ": אמר ר' אחא: אחם עליהם
עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשטכם, אף אני אקרא למי חים לשמי, ואכלה אותם
האנשים מן העולם.

רש"י ד"ה אז הוחל: לשון חולין. לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה,
לעשותם אלילים ולקרוהן אלוהות.

ראב"ע ד"ה הוחל... והוא סגורת תחילה, והפעם שחללו להתפלל, ואלו היה מ"חילול"
חיה השט סמוך אל המלה.

ר' יוסף בכור שור ד"ה אז הוחל לקרא בשם ה', מגיד לך חשיבותו של שח, שקרא שם
בנו "אנוש", כלומר "אדם" כמו (תהלים ח') "מה אנוש כי תזכרנו", ואע"פ שבדורו
התחילו לקרות שמותם בשם הקב"ה, שהיו משתפים שם שמים בשטם, כמו "מחויאל"
"מהלאל".

ר' נפתלי הירש ויזל: "אמרי שפר": ... ולדעתי לקרא בשם ה' כמו (צפנ' ג' ט') "סד אז אחפך אל עמים שמה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" וכן "ויבן שם מזבח לה' ויקרא שם בשם ה' אל עולם", שכלם על פירוסם אלוהותו ורוסמותו ית' ללמד לתועים דרך ה'. והודיע הכתוב שבימי אנוש כבר טעו רבים סבבי אדם ומבני קין סתרג ה' והיו חסידיו הדורות כמו אדם שת אנוש, ואולי נלוו יחידים עמם מלמדים שם ה' ודרכיו לבני עולם, וכן התגלגל הדבר מדור לדור, שהיו יחידים סגולה מלמדים ומורים דרך ה', אבל לא הוציל כלום.

והודיעה לנו התורה, שאל נחשוב, כי על כן רבה רעת האדם באהרן בעבור שאין להם רב ומורה צדק ויהיה זה חרפת עולם לצדיקי הדורות ההם, אשר ידעו את מעשה ה' כי בורא הוא ולא הודיעום דרך ה', אבל כולם קראו בשם ה' ולא הועיל.

אבל קודם הולדת אנוש היו רק מעטים בעולם ולא השחיתו דרכם עדיין, ויראה שחיה זה קודם" שלקחו להם נשים מכל אשר בחרו" ולא היו הקדושים צריכים לקרא בשם ה' לבני אדם, ולמדנו הכתוב שבימי אנוש כבר טעו בני אדם מדרך האמת.

שד"ל המסתדל: "לקרא בשם ה'" ענינו כמו ברוב המקומות הדבור אל העם להכריז ולהודיע הארי האל ובמה הוא חפץ... והכונה, כי אז התחילו בני אדם לטעות בעניני ידיעת האל והדרכים הטובות לפניו ואז התחילו החכמים והישרים להכריז בקהל עם את האמת.

וזה מתישב גם לפי שאמרו חז"ל, כי בימי אנוש התחילה עבודת אלילים.

ר' שמשון רפאל הירש... (אחרי הביאו פרוש רש"י) אולם גם פירוש זה הוא קשה, והפירוש ששמעתי מפי מורי ורבי החכם ברנניס ז"ל הוא בלא ספק הנכון. הקריאה בשם ה' היתה זכות בימי אברהם, סימן תשובה לדור. היא בשרה את ראשית התיקון אחרי ששם ה' נשתכח מפי הבריות. אך בדור אנוש היא בשרה את ראשית ההשחתה. בדור זה חורגש הצורך לראשונה - לקרא בשם ה'. עד אז היה זה מיותר - כדרך שעתיד הוא להיות מיותר (ירמ' ל"א ל"ג) "לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאסור: ידעו את ה'" כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם".

1. היאך מגיע המדרש לפרושו "הוחל" - לשון מרד?
2. לדעת שד"ל (וכן בגלגל בר בהוצאת המדעית של רש"י) אין שתי המלים הראשונות "לשון הולין" מדברי רש"י, אלא תוספת איזה תלמיד. איך מפרש לפי זה רש"י את פסוקנו בלי החסבר הדקדוקי הנ"ל?
3. מי סן המפרשים שהבאנו הולך בעקבות ר' אחא!
4. שלשת הפרשנים האחרונים שהבאנו לעיל מסכימים כולם עם דעת חז"ל שבדור אנוש החלה הע"ז. למה אין הולכים בדרך רש"י?
5. מי סן המפרשים הנ"ל יכול להסתמך על שמות ל"ד ה'?
6. דב הפרשנים מתנגדים לפרושו של ראב"ע (פרט לרשב"ם ואבן כספי החולכים בעקבותיו). מה חולשת פרושו?

ד. ויתחלך חנוך את האלקים ואיבנו כי לקח אותו אלוקים.

בראשית רבה כ"ה:

ר' אייבנו: חנוך חנף היה, פעמים צדיק פעמים רשע. אמר הקב"ה: עד שהוא צדיק - אסלקנו. אמר ר' איבנו: בראש השנה דנו, בשעה שדן כל העולם. המינים שאלו את ר' אבהו, אמרו לו: "אין אנו מוצאים מיתח לחנוך". אמר להם: "למה?" אמרו לו: "נאמר כאן - 'לקיחה', ונאמר באליתו 'לקיחה'". אמר להם: "אם 'לקיחה' אתם דורשים, נאמר כאן 'לקיחה' ונאמר ביחזקאל (כ"ד ט"ז) 'חבני לוקח את מחמד עיניך במגפה'". אמר ר' תנחומא: 'יפה השיב ר' אבהו'.

(* מלכים ב' ב' ג': "כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך".)

רש"י ד"ה ויתחלך חנוך: צדיק היה וקל בדעתו לשוב ולהרשיע, לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו, וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב "ואיבנו" בעולם, למלאות שנותיו.

ד"ה כי לקח אותו: לפני זמנו, כמו 'יחז' (כ"ד) "הבני לוקח סמך את מחמד עיניך במגפה".

1. מה ראה ר' תנחומא לשבח את ר' איבנו על תשובתו?
2. מה ראה רש"י להביא את דברי המדרש על היותו צדיק העומד לשוב ולהרשיע, והלא בלשון זו מקלס הכתוב גם את נח? והלא רש"י עצמו אומר שלא הביא מדרש אלא לצורך ישוב המקראות דבור דבור על אופניו (וע' בפרשתנו רש"י ג' ח"ד נישמען) ומחו הקשי הלשוני והעניני שיש לישובו כאן?
3. היכן מצינו במקרא הוראה זו של "ואיבנו"?